

KS. HELMUT J. SOBECZKO

## PLURALIZM METOD STOSOWANYCH W NAUCE O LITURGII

Odrębna dyscyplina, jaką jest nauka o liturgii, zwana u nas także liturgiką<sup>1</sup>, należy do nauk teologicznych, gdyż w liturgii zakorzenionej na Objawieniu i Tradycji wiara chrześcijańska w uobecniające się misterium paschalne Chrystusa wyraża się oraz konkretyzuje w różnych tradycjach i formach obrzędowych. Ta odrębna dyscyplina teologiczna posiada własny profil badawczy i dydaktyczny: analizuje nie tylko teksty liturgiczne, ale także inne czynności obrzędowe, różne znaki, łącznie z dźwiękiem (muzyką), czasem i przestrzenią sakralną (miejscem), naczyniami, szatami, kolorami itp.

Nauka o liturgii posiada dlatego również własną pluralistyczną metodologię. Zarówno pracom badawczym, jak i działalności dydaktycznej towarzyszą określone przez nią pytania: o powstanie i początki oraz rozwój dziedziny (historia liturgii), o prawdy teologiczne wyrażane w liturgii (teologia liturgii), o uczestnictwo wiernych w konkretnych formach obrzędowych oraz pastoralne znaczenie tych form (liturgika pastoralna), o wpływ form liturgicznych na rozwój życia duchowego wiernych (duchowość liturgiczna)<sup>2</sup>. Ponieważ liturgia nie jest sprawą prywatną, ale wspólnym dziedzictwem Kościoła, ważny zawsze będzie jej aspekt prawny. Do takiego ujmowania liturgii zobowiązuje wykładowców i badaczy także soborowa *Konstytucja o liturgii świętej*, która przypomina, że w uczelniach teologicznych należy uprawiać tę dyscyplinę „z uwzględnieniem zarówno aspektu teologicznego i historycznego, jak i duchowego, duszpasterskiego oraz prawnego” (KL 16).

---

<sup>1</sup> Określenie to czasem posiada pewne konotacje zbyt zacieśniające zakres tej dyscypliny teologicznej, utożsamianej dawniej z historyczno-prawnym aspektem liturgii (rubrycystyka). Publikacje obcojęzyczne odeszły od tej nazwy i najczęściej stosują określenia „nauka o liturgii”, np. *scienza liturgica*, *Liturgiewissenschaft*, *the study of Liturgy*.

<sup>2</sup> Zob. R. Guardini, *Über die systematische Methode in der Liturgiewissenschaft*, „Liturgisches Jahrbuch” (dalej: LJ) 1(1921), s. 97-108; F. Nakagaki, *Metodo integrale. Discorso sulla metodologia nell'interpretazione dei testi eucologici*, w: *Fons Vivus. Miscellanea liturgicain memoria di don E.M. Vismara*, red. A. Cuva, Zürich 1971, s. 269-286; F. Brovelli, *Il mistero celebrato. Per una metodologia dello studio della liturgia*, Roma 1989.

Aby jednak dojść do takiego sposobu rozumienia nauki o liturgii, Kościół musiał przejść długą drogę. Troska o właściwe pojmowanie liturgii – w różnych formach – zawsze Kościołowi towarzyszyła. W starożytności chrześcijańskiej wystarczały katechezy i kazania mistagogiczne, które wtajemniczały, zwłaszcza nowo ochrzczonych, w liturgiczne obrzędy sakramentalne; w tym czasie jednak poszczególne elementy liturgii były dla wiernych czytelne, gdyż wyrastały z ówczesnej kultury i cywilizacji śródziemnomorskiej. W wiekach średnich posługiwano się w teologicznej interpretacji liturgii niezbyt szczęśliwą metodą alegoryczną (np. Amalariusz z Metz, zm. 850; Durandus, zm. 1296). Dopiero prądy humanistyczne i zapoczątkowana reforma katolicka zwróciły uwagę na źródła liturgiczne. Od XVI wieku zaczęto wydawać wielkie serie dokumentów i komentarzy (np. J. Pamelius, zm. 1587; J. Mabillon, zm. 1707; A.L. Muratori, zm. 1750). Równocześnie rozwijała się tzw. rubrycystyka, która zajmowała się szczegółową interpretacją przepisów poprawnego celebrowania liturgii (rubryki). Rubrycystyka dominowała w nauce o liturgii i w samej dydaktyce do XX wieku, a w niektórych ośrodkach nawet do II Soboru Watykańskiego. Takie podejście do liturgii wprawdzie gwarantowało zgodną z księgami jej celebrację, ale dalekie było od zainteresowania teologią i historią poszczególnych obrzędów. Nowe impulsy do rozwoju nauki o liturgii przynosi dopiero katolickie oświecenie (antropologiczne nastawienie w teologii) przełomu XVIII i XIX wieku, kiedy to powstają nowe podręczniki, rytuały oraz liczne modlitewniki i śpiewniki. Rozwój ten następnie potęguje klasyczny ruch liturgiczny, ściśle sprzężony z ruchem biblijnym i patrystycznym, a także z większym otwarciem antropologicznym w teologii i powstawaniem jej nowych dyscyplin (choćby teologii pastoralnej). W różnych ośrodkach zaczęto wydawać czasopisma liturgiczne i materiały duszpasterstwa liturgicznego. Celem było pogłębianie wśród duchowieństwa i wiernych rozumienia liturgii, co miało z kolei zaowocować bardziej świadomym uczestnictwem w jej celebracji<sup>3</sup>.

Ta długie poszukiwanie przez naukę o liturgii własnej tożsamości i należnego znaczenia pośród różnych dyscyplin teologicznych znalazło swoje zwieńczenie w zaliczeniu jej przez soborową *Konstytucję o liturgii* do głównych przedmiotów w programach studiów teologicznych na wyższych uczelniach: „W seminariach i zakonnych domach studiów naukę świętej liturgii należy zaliczyć do przedmiotów koniecznych i ważniejszych, na wydziałach zaś teologicznych do przedmiotów głównych” (KL 16)<sup>4</sup>.

Powyższe uwarunkowania historyczne wywarły zdecydowany wpływ również na stosowanie metod w badaniach liturgicznych. Okazało się, że szeroki

<sup>3</sup> Szerzej na temat etapów rozwoju nauki o liturgii zob. A. Gerhards, B. Kranemann, *Einführung in die Liturgiewissenschaft*, Darmstadt 2006, s. 24-42.

<sup>4</sup> H.B. Meyer, *Liturgie als Hauptfach. Erwägungen zu Stellung und Aufgabe der Liturgiewissenschaft im Grenzen des theologischen Studiums*, „Zeitschrift für Katholische Theologie” 88(1966), s. 315-335.

wachlarz zagadnień badawczych w nauce o liturgii wymaga zastosowania wielu metod. Niektóre są stosowane także przez inne dyscypliny teologiczne. Jeśli dotychczasowe badania liturgiczne korzystały przede wszystkim z metod nauk historycznych i filologicznych, to współczesne badania, które poszerzyły swój zakres o zagadnienia teologiczne, a także antropologiczne i empiryczne, sięgają również po metody empiryczne, typowe dla nauk społeczno-kulturowych (komunikacja społeczna, badania socjologiczne, muzykologiczne itp.)<sup>5</sup>. W zależności od podejmowanego zagadnienia, które często ma charakter interdyscyplinarny, w postępowaniu badawczym trzeba posłużyć się różnymi metodami lub ich kombinacjami. Można zatem wskazać cały katalog metod. W wielkim skrócie zostaną one niżej przedstawione<sup>6</sup>.

### 1. METODA HISTORYCZNO-GENETYCZNA

Metoda ta stawia pytania dotyczące rozwoju form liturgicznych (tekstów, obrzędów) na przestrzeni dziejów, począwszy od ich stadium początkowego poprzez kolejne fazy rozwojowe aż do momentu, w którym osiągnęły obecny kształt. Krytycznie bada się i zestawia chronologicznie kolejne źródła, na podstawie których rekonstruuje się formy liturgiczne. W metodzie tej nie chodzi tylko o samą historyczną rekonstrukcję, ale także o ukazanie struktury i istotnych elementów badanego zjawiska. Przykładem poprawnego zastosowania tej metody może być do dziś bardzo cenne i wciąż aktualne dwutomowe dzieło A. J. Jungmanna (zm. 1975) o celebracji i obrzędach Mszy świętej<sup>7</sup>.

Metoda ta ma również swoje ograniczenia, gdyż koncentruje się przede wszystkim na rozwoju samych tekstów i obrzędów, natomiast nie wykracza poza liturgiczne źródła pisane, nie interesuje się mentalnością ludzi tworzących formy liturgiczne, nie uwzględnia ponadto uwarunkowań społeczno-eklezyjalnych, a także recepcji celebrowanej liturgii przez jej uczestników.

A. Baumstark (zm. 1948) omawianą metodę poszerzył o studium porównawcze – podjął się porównania liturgii chrześcijańskiej z różnymi jej rytami, zwłaszcza wschodnimi, nie wyłączając obrzędów judaistycznych, a nawet po-

<sup>5</sup> Brovelli, dz. cyt.; K. Lehmann, *Gottesdienst als Ausdruck des Glaubens. Plädoyer für ein neues Gespräch zwischen Liturgiewissenschaft und dogmatischer Theologie*, LJ 30(1980), s. 197-214; I. Werlen, *Ritual als kommunikatives Handeln. Perspektiven der Linguistik*, w: *Gottesdienst als „Mitteilung“*. *Kommunikative Aspekte rituellen Handelns*, red. K. Ermert, Loccum 1987, s. 41-885.

<sup>6</sup> B. Kranemann, *Liturgiewissenschaft angesichts der „Zeitenwende“*. *Die Entwicklung der theologischen Disziplin zwischen den beiden Vatikanischen Konzilien*, w: *Die katholisch-theologischen Disziplinen in Deutschland 1870-1962. Ihre Geschichte, ihr Zeitbezug*, red. H. Wolf, Paderborn 1999, s. 351-375.

<sup>7</sup> A.J. Jungmann, *Missarum Sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe*, Wien 1962<sup>5</sup>.

gańskich. W badaniach uwzględniał również kontekst etniczno-kulturowy<sup>8</sup>. Stworzył tym samym tzw. metodę komparatywną<sup>9</sup>. Metodzie tej zarzucano jednak, że zakłada zbyt duże podobieństwo między rozwojem liturgii a procesami ewolucji natury lub zmianami kulturowymi zachodzącymi w różnych społeczeństwach i cywilizacjach. Przekonywano, że opracowania historyczno-genetyczne powinny opierać się na źródłach, a nie na porównawczych konstrukcjach myślowych, często trudnych do naukowego zweryfikowania. W swoich badaniach porównawczych Baumstark nie uwzględniał również liturgii wspólnot poreformacyjnych<sup>10</sup>, co przyczyniło się do krytyki tym bardziej, że we współczesnych ocenach wymiar ekumeniczny w badaniach liturgicznych jest czymś koniecznym i nieodzownym.

Na kolejny aspekt w historycznych badaniach liturgicznych zwrócił uwagę A.L. Mayer, zdaniem którego ważne znaczenie dla powstawania i rozwoju form liturgicznych posiada również wpływ kontekstu kulturowego i innych elementów duchowości, zwłaszcza literatury i sztuki. Czynniki te decydują w dużym stopniu nie tylko o poprawnym rozwoju, ale także o procesie deformacji liturgii, który miał miejsce w różnych okresach historii, nie wyłączając pod tym względem także ostatnich lat posoborowej reformy i odnowy<sup>11</sup>.

W stosowaniu metody historyczno-genetycznej należy koniecznie uwzględnić wskazania wypracowane przez nauki historyczne, w tym również przez ich nauki pomocnicze. Przykładowo, w badaniach nad średniowiecznymi rękopisami liturgicznymi, jakie wciąż czekają na dalsze opracowywanie w naszych bibliotekach, trzeba posłużyć się znajomością paleografii, jeśli teksty tam zawarte mają być poprawnie odczytane i interpretowane.

Konieczna jest również znajomość krytyki źródeł historycznych. Nie można przyjmować ich bezkrytycznie, dlatego zawsze należy stawiać pytania: Kto stoi za konkretnym źródłem? Jaki jest to rodzaj źródła? W naszym przypadku pytamy o to, czy dotyczy ono tekstów liturgicznych, czy jedynie opisu celebracji liturgicznych (np. średniowieczny *Liber ordinarius* był księgą tylko opisującą liturgię). Dalej należy pytać, kto jest autorem lub wydawcą źródła, jaką spełniało rolę, do kogo był adresowane i kto miał z niego korzystać.

Badania historyczne nad liturgią były konieczne i bardzo owocne nie tylko w ostatnich dwóch stuleciach, ale potrzebne będą zawsze, bo do istoty liturgii należy jej wymiar historyczny. W niej uobecniają się (anamneza) nie tylko zbawcze wydarzenia, ale także wypełniają się biblijne zapowiedzi starotestamentalne, a ponadto podczas liturgii dokonuje się odwieczny dialog Boga

<sup>8</sup> A. Baumstark, *Vom geschichtlichen Werden der Liturgie* (Ecclesia Orans, 10), Freiburg im Br. 1923.

<sup>9</sup> Tenze, *Liturgie comparée. Conférences faites au Prieuré d'Amay*, Chevetogne 1939.

<sup>10</sup> Gerhards, Kranemann, dz. cyt., s. 38.

<sup>11</sup> A.L. Mayer, *Die Liturgie in der europäischen Geistesgeschichte. Gesammelte Aufsätze*, red. E. von Severus, Darmstadt 1971.

z człowiekiem i głoszona jest cała historia zbawienia (zwłaszcza w czytaniach biblijnych). Panem historii w końcu pozostanie zawsze uobecniany w liturgii Jezus Chrystus i Jego zbawcze dzieło<sup>12</sup>.

Badania historyczne potrzebne są również do poznania życia liturgicznego i pobożności ludowej w Kościołach lokalnych, krajowych i diecezjalnych. W Polsce wielkie zasługi na tym polu odegrały badania naukowe tzw. szkoły lubelskiej, założonej przez znanego mediewistę bpa Mariana Rechowicza (KUL), a następnie kontynuowanej i rozbudowywanej przez ks. Wacława Schenka (zm. 1982)<sup>13</sup>. Należy żywić nadzieję, że badania nad dziejami liturgii w Polsce będą nadal prowadzone w naszych ośrodkach naukowych. W stosunku do innych krajów jesteśmy w tej dziedzinie mocno spóźnieni.

Podsumowując, trzeba stwierdzić, iż to głównie dzięki badaniom historycznym możliwe były soborowe reformy liturgiczne, zarówno Soboru Trydenckiego, jak i Watykańskiego II, gdyż oba czerpały z dotychczasowej tradycji i na niej się wzorowały<sup>14</sup>. Znajomość procesów rozwoju życia liturgicznego pozwala ponadto na właściwą, coraz lepszą recepcję ostatniej posoborowej reformy i odnowy liturgicznej.

Liturgia jednak posiada nie tylko wymiar historyczny, dlatego nie wystarczająco jedynie badania nad jej dziejami; równie ważne są badania nad teologią liturgii, a zwłaszcza nad jej testami i obrzędami, a takie badania wymagają już odrębnych metod.

## 2. METODA SYNTETYCZNO-TEOLOGICZNA

Do wyrwania nauki o liturgii z dominujących ujęć historyczno-prawnych i ukierunkowania jej na teologię przyczynił się najpierw w latach 20. ubiegłego wieku Romano Guardini, który za przedmiot systematycznych badań liturgicznych uważał „żywy, modlący się, ofiarujący i pełen ukrytych łask Kościół, wyrażający się w konkretnym i zewnętrznym sprawowaniu kultu”<sup>15</sup>. Teologiczny wymiar liturgii pogłębił następnie Odo Casel (zm. 1948), który w oparciu o patrystyczne źródła uważał liturgię za uwielbiające wspomnienie i uobecnienie misterium paschalnego Chrystusa, w którym wierni uczestniczą w sposób sa-

---

<sup>12</sup> A. Gerhards, *Geschichtskonstruktion in liturgischen Texten des Judentums und Christentums*, w: *Kontinuität und Unterbrechung. Gottesdienst und Gebet in Judentum und Christentum*, red. A. Gerhards, S. Wahle, Paderborn 2005, s. 123-139.

<sup>13</sup> *Profesor i duszpasterz. Księga pamiątkowa ku czci ks. Wacława Schenka*, red. H.J. Sobeczko, Opole 1988. Zob. także E. Mateja, *Fons et culmen. Liturgiczna działalność ks. Wacława Schenka (1913-1982)*, Opole 1997.

<sup>14</sup> B. Neunheuser, *Liturgie in steter Reform*, w: *Costituzione liturgica „Sacrosanctum Concilium”*. *Studi*, red. Congregazione per il Culto Divino, Roma 1986.

<sup>15</sup> R. Guardini, *Über die systematische Methode*, s. 104.

kramentalny (*Mysterientheologie*)<sup>16</sup>. Wbrew początkowym oporom i dyskusjom był to prawdziwy zwrot w nauce o teologii liturgii, przyjęty następnie w soborowym nauczaniu Kościoła (KL 10)<sup>17</sup>.

Odkąd konstytucja *Sacrosanctum Concilium* zaliczyła naukę o liturgii do przedmiotów głównych w studium teologii i zaakcentowała jej teologiczny charakter (KL 16), badania liturgiczne muszą ukazywać, obok wymiaru historycznego, również treści teologiczne, posługując się wszystkimi możliwymi metodami. Refleksja naukowa nad teologią liturgii stała się zatem bardzo potrzebna po soborowej reformie, która postawiła nowe pytania, przede wszystkim teologicznej natury. Przykładowo dowartościowanie liturgii słowa Bożego, poprzez obfitsze zastawienie stołu słowa Bożego i szersze otwarcie skarbcza biblijnego (por. KL 51), domaga się pogłębionego rozumienia istoty słowa Bożego, które nie tylko naucza, ale również podczas proklamacji uobecnia Chrystusa i Jego zbawcze misterium (KL 7)<sup>18</sup>.

Teologia liturgii nie jest jakimś usystematyzowanym traktatem lub uporządkowanym zbiorem prawd teologicznych, niemniej wszystkie te prawdy zawiera w swoich tekstach i obrzędach. Więcej, podstawowe prawdy są nie tylko treścią wyznania wiary, ale również przedmiotem świętowania na przestrzeni całego roku liturgicznego (wcielenie, narodzenie, męka i śmierć, zmartwychwstanie, zesłanie Ducha Świętego itd.). W badaniach liturgicznych zatem zawsze muszą być ukazywane i zgłębiane istotne zagadnienia i wymiary liturgii, zwłaszcza jej wymiar trynitarny, chrystologiczny, pneumatologiczny i eklezjalny<sup>19</sup>.

Dzięki metodzie syntetyczno-teologicznej z analizy tekstów, poszczególnych wyrazów i zdań, a także z analizy różnych znaków i symbolicznych czynności obrzędowych możemy wydobyć istotne prawdy naszej wiary i stworzyć rodzaj syntezy teologicznej w myśl zasady *lex orandi statuat legem credendi*.

Badania liturgiczne muszą mieć również wymiar ekumeniczny, gdyż celebrowanie misterium paschalnego Chrystusa stanowi centrum każdej liturgii chrześcijańskiej. O rozwoju i kształcie celebrowania w innych Kościołach i wspólnotach chrześcijańskich decydowały różne okoliczności historyczne. Badania

<sup>16</sup> O. Casel, *Die Liturgie als Mysterienfeier*, (Ecclesia Orans, 9), Freiburg im Br. 1922.

<sup>17</sup> A. Schilson, *Teologie als Sakramententheologie. Die Mysterientheologie Odo Casel*, Mainz 1982; A. Häußling, *Odo Casel – noch von Aktualität? Eine Rückschau in eigener Sache aus Anlaß des hundertsten Geburtstages des ersten Herausgebers*, „Archiv für Liturgiewissenschaft” (dalej: ALw) 28(1986), s. 357-387; Gerhards, Kranemann, dz. cyt., s. 40.

<sup>18</sup> Szerzej zob. *Wie das Wort Gottes feiern? Der Wortgottesdienst als theologische Herausforderung*, red. B. Kranemann, T. Sternberg, Freiburg im Br. 2002, s. 41-81; F. Tommaso, *Parola di Dio e liturgia della Chiesa nella Costituzione „Sacrosanctum Concilium”*, w: *Costituzione liturgica*, red. Congregazione per il Culto Divino, s. 269-305.

<sup>19</sup> Obszerniej istotne zagadnienia teologii liturgii omawiają autorzy w obszernej monografii wydanej z okazji 20-lecia *Konstytucji o liturgii świętej* przez Kongregację Kultu Bożego – zob. *Costituzione liturgica*.

naukowe pozwalają na lepsze rozumienie teologii i liturgii jako wspólnego fundamentu całego chrześcijaństwa i mają znaczący wpływ na toczący się dialog ekumeniczny<sup>20</sup>.

Ponieważ źródłem teologii liturgii są przede wszystkim teksty liturgiczne, dlatego omówione zostaną dokładniej metody ich interpretacji.

### 3. METODY INTERPRETACJI TEKSTÓW LITURGICZNYCH

Metody interpretacji tekstów w pewnym sensie podporządkowane są obu metodom wyżej omówionym. Przedmiotem badań naukowych mogą być wszystkie teksty liturgiczne<sup>21</sup>. Rozróżniamy dwie podstawowe grupy tych tekstów: pierwszą stanowią teksty biblijne (czytania, psalmy, responsoria i część antyfon), drugą grupę stanowią teksty modlitewne (euchologiczne). Dla tej drugiej grupy powstała nawet specjalna nauka liturgiczna, nazwana „euchologią”. Dyscyplina ta analizuje lingwistycznie i teologicznie teksty modlitw liturgicznych, a także zajmuje się prawami, jakie rządzą ich powstawaniem<sup>22</sup>.

W naukowej analizie tekstów liturgicznych wymaga się poprawnego zastosowania różnych metod badawczych, które też różnie się określa. Mówi się o metodzie integralnej<sup>23</sup>, którą inni uzupełniają ogólnymi zasadami doktrynalnymi (teologicznymi)<sup>24</sup>. Inni autorzy mówią natomiast o stopniowym lub progresywnym studium tekstów<sup>25</sup>. W oparciu o wyżej wymienione metody badań tekstów euchologicznych powstało ostatnio sporo prac, w tym również polskich autorów<sup>26</sup>. W pacach tych zaobserwować możemy różny zakres zastosowania współczesnych metod interpretacyjnych, a także spory brak klarownych i spój-

<sup>20</sup> Zob. *Liturgiewissenschaft und Kirche. Ökumeninische Perspektiven*, red. M. Meyer-Blanck, Rheinbach 2003; F. Lurz, *Für eine ökumenische Liturgiewissenschaft*, „Trierer theologische Zeitschrift” 108(1999, s. 273-290.

<sup>21</sup> Bardziej szczegółowe omówienie tych metod na konkretnych tekstach zob. H.J. Sobeczko, *Metody interpretacji tekstów liturgicznych*, w: *Ratio et revelatio. Z refleksji filozoficzno-teologicznych. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Józefowi Herbutowi z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. J. Cichoń, Opole 1998, s. 231-240.

<sup>22</sup> Opis tej dyscypliny i podstawowej literatury zob. M. Augé, *Eucologia*, w: *Nuovo dizionario di liturgia*, red. D. Sartore, A.M. Triacca, Torino 1993, s. 474-484.

<sup>23</sup> Zob. Nakagaki, dz. cyt., s. 269-286.

<sup>24</sup> M. Augé, *Principi di interpretazione dei testi liturgici*, w: *Anamnesis*, t. 1, Torino 1974, s. 167-179.

<sup>25</sup> A.M. Triacca, R. Farina, *Studio e lettura dell'eucologia. Note metodologiche*, w: *Teologia, Liturgia, Storia. Miscellanea in onore di Carlo Manziana, Vescovo di Cremona*, red. C. Ghidelli, Brescia 1977, s. 197-224.

<sup>26</sup> S. Czerwik, *Prefacje o misteriach Chrystusa w Mszale Rzymskim Pawła VI. Geneza i teologia*, Warszawa 1984; A. Durak, *Treści uczestnictwa we mszy świętej w świetle formuł euchologicznych Mszału rzymskiego dla diecezji polskich (Niedziele Wielkiego Postu i Paschy)*, Piła 1992; J. Miazek, *Misterium Wielkiego Postu w modlitwach mszalnych dawnej i współczesnej liturgii*

nych zasad interpretacyjnych. Tymczasem w badaniach nad tekstami obowiązują przede wszystkim podstawowe zasady metody lingwistycznej – metody stosowanej przy analizie tekstów literackich i biblijnych, a do nich należą również w znacznej mierze teksty liturgiczne.

Pewną pomocą w korzystaniu z najnowszych metod interpretacyjnych, zwłaszcza lingwistycznych, może okazać się wydana w 1993 r. instrukcja Papieskiej Komisji Biblijnej<sup>27</sup>. Z punktu widzenia naukowego w badaniach nad tekstami liturgicznymi, które zasadniczo bazują na tekstach biblijnych, należy w większym stopniu uwzględnić wskazania metodologiczne powyższej instrukcji, a także współczesne osiągnięcia nauk biblijnych. Stosunkowo udaną próbę całościowego omówienia metod interpretacji ksiąg Nowego Testamentu stanowi praca opolskiego biblisty ks. J. Czerskiego<sup>28</sup>. Jego opis posłużył w dużym stopniu do zastosowania tych metod w badaniach nad tekstami liturgicznymi. Uwzględniając również cytowaną wyżej literaturę włoską, można stwierdzić, iż metody postępowania naukowego zmierzającego do wyjaśnienia tekstów liturgicznych dzielą się na dwie grupy: historyczno-krytyczne (diachroniczne) oraz literackie (synchroniczne).

Przykładowe zastosowanie tych metod zostanie ukazane w analizie modlitwy dnia (kolekty) ze wtorku 3. tygodnia Adwentu:

Boże, Ty w Chrystusie uczyniłeś nas nowym stworzeniem,  
wejrzyj łaskawie na dzieło swojego miłosierdzia  
i uwolnij nas od wszelkich skutków grzechu przez przyjście Twojego Syna, naszego  
Pana Jezusa Chrystusa.  
Który z Tobą żyje i króluje w jedności Ducha Świętego, przez wszystkie wieki wieków<sup>29</sup>.

Deus, qui novam creaturam  
per Unigenitum tuum nos esse fecisti,  
in opera misericordiae tuae propitius intuere,  
et in adventu Filii tui  
ab omnibus nos maculis vetustatis emunda.  
Per Dominum nostrum Iesum Christum Filium tuum,  
qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti,  
Deus, per omnia saecula saeculorum.<sup>30</sup>

rzymskiej. *Studium liturgiczno-teologiczne*, Warszawa 1997; A. Żądło, *Eklezjologiczny wymiar kolekt adwentu w Mszałe Rzymskim Pawła VI. Studium lingwistyczno-teologiczne*, Kraków 2002.

<sup>27</sup> *Die Interpretation der Bibel in der Kirche*, Citta del Vaticano 1993.

<sup>28</sup> *Metody interpretacji Nowego Testamentu*, Opole 1997.

<sup>29</sup> *Mszal Rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 1986, s. 18.

<sup>30</sup> *Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum*, Typis Polyglottis Vaticanis 1970, s. 135.



## 3.1. METODA HISTORYCZNO-KRYTYCZNA

Metoda ta traktuje teksty liturgiczne jako dokumenty historyczne i bada je przy zastosowaniu metod naukowych, jakimi posługują się nauki historyczne, a więc zasadami już wspomnianymi. Dlatego w metodzie tej usiłuje się odtworzyć genezę i dzieje tekstu aż do momentu jego ostatecznej redakcji. Określa się następnie historyczny okres kompozycji tekstu, sięgając do najstarszych tekstów oryginalnych. W liturgii rzymskiej będą to zwłaszcza łacińskie teksty sakramentarzy. Metoda ta jest krytyczną analizą tekstu, jednak nie określa ona wzajemnej zależności poszczególnych jego elementów.

Do omawianej grupy metod należy również analiza intertekstualna (kontekstualna) – pytamy o pochodzenie tekstu. Źródłem lub inspiracją tekstu liturgicznego, zwłaszcza euhologicznego, będzie często tekst biblijny<sup>31</sup>. Specyficzny jest również język łaciński modlitw liturgicznych. W starożytności chrześcijańskiej, kiedy powstała większość używanych do dziś modlitw liturgicznych (IV-VI w.), liturgiczny język łaciński różnił się od języka oficjalnych dokumentów. Język ten był hieratyczny, a także unikał wszelkich określeń i zwrotów, które mogłyby sugerować kult pogański, np. zamiast *amor* używano słowa *caritas* lub *dilectio*, zamiast *templum* stosowano określenie *ecclesia*<sup>32</sup>. O tej specyfice językowej należy pamiętać przy analizie tekstów odnowionych ksiąg liturgicznych, tłumaczonych na języki współczesne. Księgi liturgiczne na przestrzeni wieków kształtowały się w konkretnych warunkach kulturowych i duszpasterskich. *Mszał rzymski* i inne księgi liturgiczne, mimo potrydenckiej i powatykańskiej reformy, zawierają w dużym mierze teksty najstarszych sakramentarzy (gelazjańskiego i gregoriańskiego).

Tekst przytoczonej wyżej kolekty ze wtorku 3. tygodnia Adwentu pochodzi z ok. 750 r. i znajduje się w *Sakramentarzu Gelazjańskim* w nieco zmienionej formie<sup>33</sup>:

Omnipotens sempiterna deus, qui unigenito tuo nouam creaturam nos tibi esse fecisti, custodi opera misericordiae tuae et ab omnibus nos maculis uetustatis emunda, ut per auxilium gratiae tuae in illius inueniamur forma, in quo tecum est nostra substantia: per.<sup>34</sup>

<sup>31</sup> Szerzej na ten temat zob. Augé, *Principi di interpretazione...*, s. 162-170.

<sup>32</sup> Istnieje bogata literatura dotycząca języka łacińskiego najstarszych tekstów liturgicznych: zob. W. Dürig, *Pietas liturgica. Studien zum Frömmigkeitsbegriff und zur Gottesvorstellung der abendländischen Liturgie*, Regensburg 1958; A. Blaise, *Le vocabulaire latin des principaux thèmes liturgiques*, Turnhout 1966; A. Dumas, *Pour mieux comprendre les textes liturgiques du Missel Romain*, „Notitiae” 6(1970), s. 194-213.

<sup>33</sup> Zob. C. Johnson, *The sources of the Roman Missal (1975). Proprium de Tempore, proprium de Sanctis*, „Notitiae” 32(1996), s. 20.

<sup>34</sup> *Liber Sacramentorum Romanae Ecclesiae ordinis anni circuli (cod. Vat. Reg. lat. 316 /Paris Bibl. Nat. 7193, 41/56) (Sakramentarium Gelasianum)*, red. L.C. Mohlberg, L. Eizenhöfer, P. Siffrin, Roma 1960, nr 49, s. 13.

Tekst tej oracji w *Sakramentarzu Gelazjańskim* znajduje się w formularzu na Oktawę Narodzenia Pańskiego (In octavas Domini). W nowym *Mszale rzymskim* uproszczono szyk zdań i uwzględniono czas Adwentu poprzez dodanie słów „in adventu Filii tui”. Tekst tej modlitwy znajduje się ponadto w nieco późniejszym Sakramentarzu z Bergamo (IX w.)<sup>35</sup>.

Pojęcie nova creatura – „nowe stworzenie” ma korzenie biblijne i występuje dwukrotnie w Nowym Testamencie: „Jeżeli więc ktoś pozostaje w Chrystusie, jest nowym stworzeniem” (2 Kor 5, 17); „Bo ani obrzezanie nic nie znaczy, ani nieobrzezanie, tylko nowe stworzenie” (Ga 6, 15).

### 3.2. METODA LINGWISTYCZNA

Istnieją różne określenia metody stosowanej przy analizie tekstów literackich. Najczęściej nazywa się ją metodą lingwistyczną lub semiotyczną (nie semantyczną, bo to jeden z etapów tej metody). Po ustaleniu genezy tekstu i po jego oddzieleniu od kontekstu (modlitwy liturgiczne są z natury oddzielone od kontekstu i stanowią integralne jednostki pod względem literackim) analizę lingwistyczną przeprowadza się w trzech etapach<sup>36</sup>:

- a) analiza syntaktyczna,
- b) analiza semantyczna,
- c) analiza pragmatyczna.

Przykładowo etapy te zostaną zilustrowane na tekście tej samej modlitwy (kolekty) z wtorku 3. tygodnia Adwentu.

#### a) Analiza syntaktyczna

Analiza syntaktyczna zajmuje się badaniem kształtu językowego określonego tekstu, a więc relacjami, jakie zachodzą pomiędzy poszczególnymi elementami języka (znakami) występującymi w badanym tekście oraz zasadami, na podstawie których te elementy zostały wprowadzone do tekstu. Podstawowymi środkami, jakimi posługuje się analiza syntaktyczna, są: końcówki odmian (fleksji), szyk wyrazów, przyimki, spójniki i partykuły. Analiza syntaktyczna bierze także pod uwagę zmiany czasów. Jej celem jest ustalenie struktury tekstu, zbadanie jego jedności oraz wydzielenie z badanego tekstu mniejszych jednostek tematycznych.

<sup>35</sup> *Sacramentarium Bergomense: Manoscritto del secolo IX della Biblioteca di S. Alessandro in Colonna in Bergamo*, red. A. Paredi, Bergamo 1962, s. 52.

<sup>36</sup> Dokładny opis poszczególnych etapów zob. Czernski, *Metody interpretacji...*, s. 125-149.

Analiza syntaktyczna obejmuje następujące działania metodyczne: 1) sporządzenie inwentarza słów (tzw. leksykonu); 2) określenie części mowy i form gramatycznych, 3) zbadanie struktury zdań oraz sposobu ich łączenia; 4) charakterystykę stylu; 5) podział tekstu jako końcowy efekt tego etapu analizy lingwistycznej.

Charakterystyczny leksykon badanego tekstu powyższej kolekty adwentowej stanowią:

- Imiona Osób Trójcy Świętej: Bóg, Chrystus – Syn (Boga), Duch Święty
- rzeczowniki: stworzenie, miłosierdzie, grzech, przyjście
- czasowniki: czynić, wejrzeć (łaskawie), uwolnić, żyć, królować

Czasy, w jakich występują czasowniki:

- czas teraźniejszy tryb oznajmujący: w 3 os. 1. poj.: żyje, króluje
- czas teraźniejszy tryb rozkazujący: wejrzyj, uwolnij
- czas przeszły dokonany 2 os. 1. poj.: uczyniłeś

Tekst modlitwy składa się z dwóch zdań (typowe dla stylu modlitw liturgicznych obrządku rzymskiego): długiego zdania głównego oraz krótkiego zdania, będącego konkluzją modlitwy.

Zdanie główne z kolei składa się z trzech zdań współrzędnych (parataksa) o następującej syntaksie: podmiot [Bóg] + orzeczenie + dopełnienie.

Konkluzja ma podobną budowę i składa się z dwóch zdań. W całości zauważa się więc następującą syntaksę badanej modlitwy:

- 1) Boże, Ty w Chrystusie uczyniłeś nas nowym stworzeniem.
- 2) Wejrzyj łaskawie na dzieło swojego miłosierdzia.
- 3) Uwolnij nas od wszelkich skutków grzechu przez przyjście Twojego Syna, naszego Pana Jezusa Chrystusa.
- 4) Który z Tobą żyje.
- 5) Króluje w jedności Ducha Świętego, przez wszystkie wieki wieków.

Z budowy zdań oraz występujących w nich czasowników można ustalić następującą strukturę badanej modlitwy:

- zwrot do Boga,
- uzasadnienie prośby: nowe stworzenie,
- przedmiot prośby: wejrzyj i uwolnij od grzechu,
- konkluzja trynitarna.

#### b) Analiza semantyczna

Analiza semantyczna bada znaczenie poszczególnych znaków, to znaczy słów, zdań i całych tekstów oraz szuka odpowiedzi na pytanie, co określony tekst pragnie wyrazić i jak należy rozumieć poszczególne wyrażenia i zdania występujące w tekście.

Celem analizy semantycznej słów jest ustalenie znaczeń poszczególnych leksemów w zależności od kontekstu, w jakim występują. Wyraz droga posiada inne znaczenie w Mt 2,12, a inne w Mt 7,13. W pierwszym przypadku mówi o szlaku, którym magowie ze wschodu powrócili do siebie, natomiast w drugim – określa postępowanie.

Słowa łączą się z kontekstem w dwojaki sposób: syntagmatycznie lub paradygmatycznie. Syntagma (z gr. *sintagma* – oddział żołnierzy w szeregu) oznacza szereg następujących po sobie jednostek znaczeniowych w danym ciągu wypowiedzeniowym, tworzący pewną całość. Wyrazy w związku syntagmatycznym są obok siebie zestawione szeregowo, to znaczy następują po sobie w kierunku horyzontalnym, jak w zdaniu. Łączą się ze sobą linearnie. Syntagmę można inaczej określić jako kombinację morfemów. W zdaniu: „I natychmiast Duch wyrzuca go na pustynię” (Mk 1,12) wyrazy: i, natychmiast, Duch, wyrzucać, on, na, pustynia, następują po sobie szeregowo, tworząc relację syntagmatyczną. W relacji syntagmatycznej poszczególne wyrazy są elementami niepowtarzalnymi. Paradygmat (z gr. *paradeigma* – wzór, model, przykład) określa w językoznawstwie zespół powtarzających się równolegle form w określonej klasie wyrazów. Przez relacje paradygmatyczne rozumie się natomiast relacje zachodzące pomiędzy wyrazami, które na podstawie wspólnej cechy są do siebie podobne. Elementy paradygmatyczne są powtarzalne i pozwalają wydzielić w ciągu wypowiedzeniowym elementy niepowtarzalne, czyli syntagmatyczne. Przykładem może być pojęcie miłosierdzia Chrystusa w funkcji powołania ludzi do królestwa Bóżeo w Ewangelii Mateusza. Pojęcie to posiada wiele cech semantycznych, które stają się widoczne po zestawieniu odpowiednich tekstów (syntagm), co prezentuje następujące zestawienie (9,13; 9,36; 18,27.33b): relacja, nierówność relacji, strona niższa w krytycznej sytuacji duchowej, człowiek sam sobie nie może pomóc, czyn, akt łaski, przebaczenie, wezwanie do naśladowania.

Występujące w tekście wyrazy (słowa) można zgrupować na podstawie pewnych wspólnych cech. Na przykład w przypowieści o niemiłosiernym ministrze (Mt 18,23-35) występują dwie grupy czasowników. Jedną z nich tworzą czasowniki wyrażające ruch: być prowadzonym, upadać, odsyłać, wychodzić, odchodzić, wrzucać. Inną natomiast czasowniki wyrażające wewnętrzną postawę i uczucia: mieć cierpliwość, doznawać lub okazywać miłosierdzie, nie chcieć, smucić się.

Kolejną cechą semantyczną tekstu są opozycje zachodzące pomiędzy jego elementami znaczeniowymi. W przypowieści Mt 18,23-35 tworzą je słowa: okazać cierpliwość – nie chcieć, okazać miłosierdzie – nie chcieć, oraz osoby: pan – sługa, sługa – współsługa, Bóg – chrześcijanin.

Po zestawieniu tych grup okazuje się, że występują w nich wspólne cechy, które lingwistyka określa jako linie znaczeniowe. W tej samej

przypowieści otrzymujemy następujące linie znaczeniowe, wynikające z opozycji:

pan	sługa
domaga się zwrotu	nie ma z czego oddać
nakazuje sprzedać dłużnika	prosi o cierpliwość
okazuje miłosierdzie	odchodzi wolno

Stosując te zasady do analizy semantycznej modlitwy dnia ze wtorku 3. tygodnia Adwentu, ustala się naprzód opozycje, a następnie linie znaczeniowe.

Podstawowa opozycja w tekście odnosi się do podmiotu modlitwy i przeciwstawia fakt nowego stworzenia (egzystencja chrześcijańska) obecności grzechu w życiu chrześcijanina.

Z tej opozycji wynikają następujące linie znaczeniowe:

nowe stworzenie	grzech
stajemy się w Chrystusie	uwolnienie od grzechu
dzieło miłosierdzia	
uwolnienie przez przyjsie Chrystusa	skutki grzechu pozostają

Z kolei należy wyjaśnić znaczenie semantyczne takich słów i pojęć, jak:

- 1) nowe stworzenie<sup>37</sup>
- 2) w Chrystusie<sup>38</sup>,
- 3) biblijne pojęcie miłosierdzia,
- 4) problem skutków grzechu,
- 5) sens konkluzji kończącej modlitwę.

Jeżeli już te pojęcia były wyjaśniane, to można się do tych objaśnień odwołać.

#### c) Analiza pragmatyczna

Zadaniem języka i tekstu pisanego jest komunikacja. Język skierowany jest na odbiorcę, pragnie przekazać jakąś informację. Funkcje komunikatywne języka bada analiza pragmatyczna tekstu. Pragmatyka, podobnie jak semantyka zajmuje się ustaleniem sensu wypowiedzi.

W związku z tym określa się pragmatykę jako „studium wszystkich tych aspektów sensu, jakich nie uwzględnia teoria semantyczna”<sup>39</sup>.

<sup>37</sup> Zob. komentarze NT, np. do Ef, Kol.

<sup>38</sup> Tamże.

Pragmatyka stara się poza znaczeniem słów uchwycić właściwe intencje tekstu. Pragmatyka ma na uwadze wszystkie inne teksty, które pozostają w związku z tekstem badanym.

Możliwe funkcje języka:

- 1) ekspresywna (emocjonalna) – wyraża uczucia nadawcy tekstu
- 2) dyrektywna, gdy autor apeluje do czytelnika
- 3) informacyjna – przedstawienie jakiejś sprawy
- 4) kontekstualna, gdy chodzi o uwzględnienie kontekstu sytuacyjnego
- 5) kontaktowa, w wypadku utrudnionej komunikacji pomiędzy autorem, a adresatami
- 6) metalingwistyczna – tekst staje się sam w sobie tematem

Funkcje języka, które pozwalają odczytać oddziaływanie tekstu. Można je zestawić w następujących grupach:

- 1) opisać, powiadomić, opowiedzieć, informować, zauważyć, sprzeciwić się
- 2) potwierdzić, zapewnić, twierdzić, zaprzeczyć, kwestionować
- 3) objawić, odsłonić, wydać, przyznać, przedstawić w dobrym świetle, wyprzeć się;
- 4) rozkazać, zarządzać, wezwać, prosić, domagać się, pragnąć, napominać, zezwalać, radzić, ostrzegać, pocieszać, wahać się, obiecywać, uzgadniać, usprawiedliwiać się, proponować
- 5) pozdrawiać, życzyć, dziękować

Funkcje mowy:

- 1) reprezentatywna (twierdzenia, stwierdzenia, wnioski końcowe itp.)
- 2) dyrektywna (rozkazy, rozporządzenia, prośby, rady itp.)
- 3) zobowiązująca (*commissiva*: różne zobowiązania, śluby, oświadczenia odnośnie planów itp.)
- 4) ekspresywna (podziękowania, usprawiedliwienia, gratulacje itp.)
- 5) deklaratywna (chrzty, wypowiedzenia wojen, komunikaty, które zmieniają sytuację)
- 6) deklaracje reprezentatywne (np. orzeczenia sądowe)

Wskazówki praktyczne:

- 1) Ustalić kontekst sytuacyjny.
- 2) Zwrócić szczególną uwagę na występowanie trybu rozkazującego, gdyż forma rozkazująca najbardziej określa sposób myślenia i postępowania.

---

<sup>39</sup> Czerski, *Metody interpretacji...*, s. 138.

- 3) Zbadać, jaką skalę wartości przedstawia autor i jak ocenia postępowanie osób. Najłatwiej odczytać intencje tekstu, gdy autor stawia za przykład postępowanie jakiejś osoby.
- 4) Przeanalizować dynamiczną funkcję opowiadania, to znaczy zbadać, jaki model postępowania proponuje autor w swoim tekście.

W oparciu o te wskazówki szukamy sensu pragmatycznego modlitwy dnia ze wtorku 3. tygodnia Adwentu:

- 1) Zwraca uwagę społeczny charakter modlitwy, na co wskazuje trzykrotnie forma zaimka „my”, „nas” (2 razy), „naszego” (1 raz).
- 2) Imperatywy: „wejrzyj”, „uwolnij” nadają modlitwie charakter błagalny.
- 3) Tekst stara się umotywić modlitwę „nowym stworzeniem” oraz faktem przyjścia Jezusa Chrystusa.
- 4) Modlitwa ma również charakter doksologiczny, co wyraża konkluzja.

### 3.3. METODA ANALIZY INTERTEKSTUALNEJ

Każdy tekst, w tym również tekst liturgiczny, może być poddany także analizie intertekstualnej. Metoda ta zakłada, iż każdy tekst zbudowany jest na wzór mozaiki, na którą składają się rozmaite fragmenty (cytaty)<sup>40</sup>. Intertekst zakłada relację między tekstami. W wymiarze horyzontalnym jest to relacja typu: tekst autora – tekst odebrany przez czytelnika, natomiast w wymiarze wertykalnym relacja typu: tekst – pratekst, czyli tekst późniejszy – tekst pierwotny<sup>41</sup>.

W tekstach liturgicznych bardzo często możemy zaobserwować cały łańcuch zależności jednych tekstów od drugich. W łańcuchu tym znajdują się teksty biblijne, patrystyczne, w tym zwłaszcza teksty najstarszych sakramentarzy. Poszczególne elementy strukturalne jakiegoś tekstu, jego słownictwo, syntaksa, semantyka dzielą swoje charakterystyczne cechy z innymi tekstami. Teoria intertekstualności ma na uwadze nie tylko teksty literackie, lecz wszelkie inne teksty, a nawet każde wyrażenie używane w życiu codziennym. Odniesienia te dotyczą w konkretnym tekście struktur, kodów i systemów znaczeniowych występujących w tekstach wcześniejszych. Przez kody literaturoznawstwo rozumie źródła, wszelkie wpływy, cytaty lub aluzje do nich, parafrazy, naśladowanie, przekłady, adaptacje itp.<sup>42</sup>

<sup>40</sup> Do teorii literatury analizy intertekstualnej wprowadziła J. Kristeva, *Sémiotiké. Recherches pour une sémanalyse*, Paris 1969, s. 143-173 (za: Czernski, *Metody interpretacji...*, s. 225).

<sup>41</sup> Tamże, s. 145.

<sup>42</sup> Czernski, *Metody interpretacji...*, s. 227.

W analizie intertekstualnej podaje się pięć grup możliwych relacji pomiędzy tekstami (odniesienia tekstu do pratekstu):

- 1) Intertekstualność – jest to współlistnienie dwóch lub więcej tekstów, przy czym obecność jednego tekstu w drugim musi być uchwytna (chodzi tu o cytaty, aluzje, plagiaty).
- 2) Paratekstualność – jest to relacja pomiędzy tekstem a jego tytułem, wprowadzeniem do niego lub zakończeniem.
- 3) Metatekstualność – komentarz lub krytyczna ocena pratekstu.
- 4) Hypertekstualność – polega na wykorzystaniu jakiegoś tekstu jako kliszy lub tła dla drugiego tekstu (w formie naśladowania, adaptacji, parodii lub uzupełnienia).
- 5) Architekstualność – to relacje dotyczące gatunków określonego tekstu<sup>43</sup>.

W analizie naszej modlitwy (kolekty) ze wtorku 3. tygodnia Adwentu możemy wskazać na intertekstualność przejawiającą się w występowaniu tej samej idei i pojęcia „nowe stworzenie”, które swój pratekst znajduje w tekście biblijnym (2 Kor 5,17 oraz Ga 6,15). W tym wypadku metoda ta jest swego rodzaju uzupełnieniem metody historyczno-krytycznej.

W badaniach tekstów liturgicznych możemy w oparciu o analizę intertekstualną wypracować model centralnych tematów i pojęć biblijnych, teologicznych i liturgicznych. Chodzi głównie o wspólne wątki tematyczne i pojęcia w tekstach biblijnych i liturgicznych, zwłaszcza eucharystycznych. Przykładowo w omawianej przez nas modlitwie, oprócz „nowego stworzenia” mogą to być pojęcia: dzieło miłosierdzia Bożego, dzieło zbawcze Chrystusa, grzech i jego skutki, uwolnienie od grzechu przez przyjście Chrystusa.

W Polsce przedstawiona wyżej lingwistyczna metoda hermeneutyczna interpretacji tekstów liturgicznych jest w stadium ciągłego doprecyzowania i udoskonalania, zwłaszcza pod względem większej jej przydatności w pracach nad zgłębianiem teologii liturgii. przyczyniają się do tego – w większym lub mniejszym stopniu – kolejno pojawiające się opracowania<sup>44</sup>.

#### 4. METODY EMPIRYCZNO-KRYTYCZNE

Metody empiryczne, stosowane przede wszystkim w naukach teologii praktycznej, zastosowane powinny być również w badaniach liturgicznych, zwa-

<sup>43</sup> G. Genettes, *Palimpsestes: La littérature au second degré*, Paris 1982, s. 7, cyt. za: Czernski, *Metody interpretacji*, s. 228.

<sup>44</sup> Bardzo przydatne wskazówki zaproponował w pracy habilitacyjnej A. Żądło, *Eklezjologiczny wymiar kolekt adwentu w Mszałe Rzymskim Pawła VI. Studium lingwistyczno-teologiczne*, Kraków 2002.



szcza w zakresie liturgiki pastoralnej. Samo pojęcie „liturgika pastoralna” pojawiło się dopiero w latach 20. ubiegłego wieku i obejmuje ten zakres nauki o liturgii, który dotyczy relacji liturgii do problematyki duszpasterskiej, to jest formacji wiernych, uczestnictwa w liturgii i rozwoju życia liturgicznego w życiu jednostki i całej wspólnoty Kościoła<sup>45</sup>. Jak już zaznaczono wyżej, w nauce o liturgii obok wymiaru historycznego i teologicznego istotny jest również wymiar pastoralny. Te wymiary wzajemnie się uzupełniają i muszą być traktowane równorzędnie<sup>46</sup>.

W liturgii uzewnętrzniają się uchwytnie zmysłami czynności, które równocześnie stają się środkami komunikacyjnymi i przedmiotem doświadczenia ze strony uczestników. Pytamy o jakość przeżytego doświadczenia oraz o to, w jakim stopniu jest ono uświadomione i uzewnętrznione. We współczesnych badaniach naukowych liturgię traktuje się również jako medium komunikacyjne. Interdyscyplinarność w badaniach liturgicznych musi uwzględniać te wymiary liturgii. Również współczesne badania nauk humanistycznych zajmują się rytuałem i symbolem (*Ritual Studies*), na przykład bada się tzw. rytę przejścia<sup>47</sup>. Takie zjawiska interdyscyplinarne można analizować i opisywać również w oparciu o metody empiryczno-krytyczne, stosowane w naukach o charakterze empirycznym, zwłaszcza w psychologii i socjologii, i w naukach kulturoznawczych.

W badaniach liturgicznych, na przykład nad recepcją posoborowej reformy, należałoby posłużyć się następującymi metodami empirycznymi: ankietą, wywiadem i obserwacją<sup>48</sup>. Badacz operujący tymi metodami musi jednak dobrze je znać, gdyż w przeciwnym razie osiągnięte rezultaty badawcze będą niewiarogodne. Jeśli metody te są stosowane poprawnie, to nie mogą być słuszne zastrzeżenia apriorycznie wysuwane przez niektórych socjologów, kwestionujących badania empiryczne prowadzone w różnych dyscyplinach teologicznych.

## 5. WNIOSKI KOŃCOWE

1) Istnieje potrzeba wszechstronnych badań liturgicznych przy zastosowaniu różnorodnych metod naukowych, aby „teksty i obrzędy jaśniej wyrażały

<sup>45</sup> Jednym z pierwszych, którzy te zagadnienia usystematyzowali był A. Wintersig, *Pastoralliturgik. Ein Versuch über Wesen, Weg, Einteilung und Abgrenzung einer seelsorgswissenschaftlichen Behandlung der Liturgie*, JLw 4(1924), s. 153-167.

<sup>46</sup> Gerhards, Kranemann, dz. cyt., s. 40-41.

<sup>47</sup> Zob. *Ritualtheorien. Ein einführendes Handbuch*, red. A. Belliger, D.J. Krieger, Opladen-Wiesbaden 1998; A. Odenthal, *Liturgie als Ritual. Theologische und psychologische Überlegungen zu einer praktisch-theologischen Theorie des Gottesdienstes als Symbolgeschehen*, Stuttgart 2002.

<sup>48</sup> H.W. Gärtner, M.B. Merz, *Prolegomena für eine integrative Methode in der Liturgiewissenschaft. Zugleich ein Versuch zur Gewinnung der empirischen Dimension*, ALw 24(1982), s. 177-185.

święte misteria, których są znakiem, i aby lud chrześcijański łatwo mógł je zrozumieć i w nich uczestniczyć w sposób pełny, czynny i wspólnotowy” (KL 21).

Wybór zastosowanych metod badawczych, a w konsekwencji wyniki otrzymanych rezultatów należy zawsze oceniać porównawczo, krytycznie i kompleksowo. Przy faworyzowaniu tylko jednej lub dwóch metod możemy otrzymać zbyt jednostronny, a więc nienaukowy i bezkrytyczny wynik pracy badawczej.

2) Badania naukowe nad liturgią mają przede wszystkim charakter hermeneutyczny, dlatego szczególnym polem badawczym zawsze będą teksty liturgiczne, kontekst historyczno-kulturowy ich powstawania i rozwoju, budowa i struktura, a przede wszystkim ich treść teologiczna. Stąd metodom analizy tekstów poświęcono najwięcej uwagi, sięgając głównie do metod stosowanych w naukach biblijnych i w teorii literatury.

Badaniami należy objąć wszystkie teksty liturgiczne, a nie tylko euchologiczne. W liturgii szczególne znaczenie mają teksty biblijne. „Pismo święte ma doniosłe znaczenie w celebracji liturgicznej. Z niego bowiem wyjęte są czytania, które wyjaśnia się w homilii, oraz psalmy przeznaczone do śpiewu. Z niego czerpią swe natchnienie i swego ducha prośby, modlitwy i pieśni liturgiczne. W nich trzeba szukać znaczenia czynności i znaków” (KL 24).

Teksty liturgiczne należy badać w kontekście całego obrzędu, którego są integralną częścią. Trzeba badać, kto teksty wypowiada, do kogo są skierowane i jakie towarzyszą mu gesty i postawy (stojąca, klęcząca, siedząca), a także w jakiej przestrzeni sakralnej tekst jest wypowydany.

3) Polskie ośrodki teologiczne mogą poszczycić się stosunkowo dobrymi opracowaniami zagadnień z dziejów przedtrydenckiej i potrydenckiej liturgii rzymskiej; wciąż jednak zbyt słabo badamy teksty liturgiczne odnowionych ksiąg liturgicznych, chociaż w ostatnich latach obserwujemy na tym polu dość znaczny postęp.

4) Istotnym elementem celebracji liturgicznej jest również muzyka, zarówno wokalna, jak i instrumentalna. Jest to bardzo szerokie i specjalistyczne pole badawcze, dotąd słabo uwzględniane w nauce o liturgii. To samo dotyczy zagadnień architektury i sztuki sakralnej w służbie liturgii. W tej sytuacji nasuwa się istotny podstawowy wniosek i postulat: wszechstronne badania liturgiczne muszą przede wszystkim opierać się na większej interdyscyplinarnej współpracy.

## Die Methodenvielfalt in der Liturgiewissenschaft

### Zusammenfassung

Die Liturgiewissenschaft als eigene theologische Disziplin verwendet in ihrer wissenschaftlichen Forschung verschiedene Methoden. Außer bisher am öftesten

gebrauchten historisch-genetischen und synthetisch-theologischen Methoden muss sie heutzutage auch die Methoden, die aus der pastoralen Dimension der Liturgie hervorgehen, verwenden. Daher müssen die Methoden benutzt werden, welche man in den Humanwissenschaften verwendet um die interdisziplinäre Forschung zu ermöglichen.

Die besondere Bedeutung haben die hermeneutischen Methoden der Textkritik. Man soll nach der Semantik, Syntaktik und Pragmatik der verschiedenen Elemente des Textes fragen. Die Liturgie als die Welt der Außenzeichen und Symbole muss auch mit der empirischen Methoden erforscht werden (Fragebogen, Interview und Beobachtung), wie man es in den Sozialwissenschaften tut. Die obengenannten Methoden werden abhängig vom Forschungsziel und Aufgabenkreis verwendet.

**Słowa kluczowe:** liturgia, nauka o liturgii, metody badań liturgicznych, metody empiryczne, hermeneutyka liturgiczna

**Key words:** liturgy sciences, science about liturgy, methods of liturgy searches, empirical methods, the liturgical hermeneutic